

Magyarország

földrajzi viszonyai,
régen és most

MUNKAFÜZET

Kialakul a Kárpát-medence

Mintegy 25 millió évvel ezelőtt emelkedett ki a gyűrődéssel keletkezett Kárpátok, az Alpok és a Dinári-hegység. A hegységképződést több helyen vulkáni tevékenység kísérte. A magashegységek által körbezárt medencét később tenger öntötte el. Elmocsarasodó tengerpartjain köszén-medencéje fenekén pedig kőolaj- és földgázkincs keletkezett az évmilliók során.

A környező hegységekből a medence belseje felé siető folyók nagyon sok hordalékot (kavicsot, homokot, agyagot) szállítottak, amit a hegységekből a síkságra érve leraktak. A tenger így lassan feltöltődött. Az egykori üledékekben található felszín alatti vízkészlet a Kárpát-medence egyik legértékesebb természeti kincse.

A jégkorszakban észak felől előrenyomuló jég nem érte el a Kárpát-medence területét. A Kárpátok magasabb részeit állandóan jégsapkák fedték a hűvösebb éghajlat miatt. A jég csipkésre csiszolta a hegygerinceket, meredek csúcsokat és kisebb mélyedéseket hozott létre, amiket a jég elolvadása után víz töltött ki. Ezek a tavacsok a tengerszemek, ma idegenforgalmi célpontok (pl. a Csorba-tó a Magas-Tátrában). A gleccserek mozgása is koptatta a kőzeteket, a folyók V keresztmetszetű völgyeit U alakúvá formálta. A Kárpát-medence belső területeinek felszínét a folyók és a szél alakították ki. Az észak felől fújó szelek aprószemcsés port fújtak ki a folyók hordalékaiból a medence belseje felé. Ebből jöttek létre a többfelé megtalálható lösztakarók.

Hegységek által keretezett medencék

A Kárpát-medence nagytájjait két csoportra osztjuk: hegységkeretre és medencékre. A hegységkeretet a Kárpátok, a Keleti-Alpok és a Dinári-hegység alkotja. A Kárpát-medence belső területeit a Dunántúli-középhegység és az Erdélyi-középhegység (Erdélyi-szigethegység) három részmedencére tagolja. Ezek: a Kisalföld a Bécsei-medencével, az Alföld és az Erdélyi-medence.

*A Kárpát-medence nagytájjai
(forrás: www.nkp.hu)*

Az ember átalakította a környezetet

A Kárpát-medence arculatát az ember átformálta. A mezőgazdaság terjedésével új termőföldekre volt szükség, így megkezdődött az erdők irtása.

A medence alacsonyabban fekvő területeiről (Alföld, Kisalföld) az utóbbi néhány száz évben szinte teljesen eltűntek az erdőségek a fa ipari felhasználása és a legeltetés miatt. A megmaradt erdők védelme, újak telepítése csak az utóbbi néhány évtizedben került előtérbe. Az alföldi futóhomok mozgását növényzet (pl. gyümölcsfák, szőlő, akác) telepítésével gátolták meg.

Az ember másik nagy környezetátalakító tevékenysége a vízszabályozás. Az alföldeken rendszeresen megáradó folyók hatalmas területeket öntöttek el, megnehezítve ezzel a mezőgazdasági termelést, a közlekedést, és veszélyeztetve a településeket. Ezért az 1700-as évek óta egyre több mocsarat csapoltak le, a kanyargó folyókat új mederbe terelve „kiegyenesítették”, partjaira gátakat emeltek.

A Kárpátok 1500 km hosszú íves vonulatát hágók választják el négy, az égtájokról elnevezett vonulatra.

Az **Északnyugati-Kárpátokban** fekszik a Kárpátok legmagasabb tagja, a gránitból felépülő Magas-Tátra. Magassága és északi fekvése miatt a hegység mai képe a jégkorszaki eljegesedés idején alakult ki. A délebbre fekvő Alacsony-Tátra csúcsait jég nem borította. Mai felszínét leginkább a folyók alakították ki.

Magas-Tátra

Alacsony-Tátra

Békás-szoros

Az **Északkeleti-Kárpátok** szélesebb, alacsonyabb hegyeit hágók (pl. Vereckei- és Uzsoki-hágó) tagolják, amelyeken fontos közlekedési útvonalak vezetnek keresztül. Itt erednek a Tisza forráságai is.

Míg a Kárpátok többi részén a vulkáni működés nyomai csak részben vehetők észre, addig a **Keleti-Kárpátokban** viszonylag épen megmaradt vulkáni kúpokat és krátereket is találhatunk. A hegységben a mészkősziklák helyenként szűk szorosokat alkotnak, ahol a függőleges kőzetfalak néhány méterre is megközelíthetik egymást (pl. Békás-szoros).

Az **Erdélyi-középhegységet** az Alföldtől a Király-hágó választja el. Rajta keresztül haladtak azok az utak, amelyek összekötötték a történeti Erdélyt Magyarország központi területével.

Az **Erdélyi-medence** felszínét tengeri és folyami üledékek építik fel. Gyakoriak az agyagos kőzetek, amelyek csapadékosabb időszakokban veszélyes földcsuszamlásokat okozhatnak. A medence keleti részén, a Kárpátok kanyarjában a székelyföldi medencék sorakoznak.

Erdélyi-medence

A **Déli-Kárpátok** legmagasabb tagjai (Fogarasi-havasok, Retyezát) alig maradnak el a Magas-Tátrától. Hasonlítanak rá abban is, hogy felszínüket a jég formálta át.

Az Alföld és a Kisalföld

A Kárpát-medence síkvidéki nagytájai az Alföld és a Kisalföld. Felszínük nagy folyók munkájával alakult ki. Hordalékkúpok és tökéletes síkságok (árterek) mozaikjai alkotják. A lösszel vagy homokkal fedett tájakat a társadalom az évszázadok során fokozatosan birtokba vette és átalakította. Az Alföldön főként meleg-száraz éghajlat alakult ki, az északkeleti része hűvösebb és nedvesebb. A Kisalföldön meleg-száraz, déli peremén hűvösebb és nedvesebb éghajlat jellemző.

Az Alföld egy részlete (Hortobágy)

A Kisalföld egy részlete, előtérben a Somló

A hegysekben a gyorsan áramló víz magával szállítja hordalékának nagy részét. Amikor a folyó lankásabb területre ér, lelassul. Lecsökken az energiája, ezért a szállított hordalék nagy részét lerakja, hordalékkúpot épít. Legtipikusabb példája ennek a öbb ágra szakadó Duna

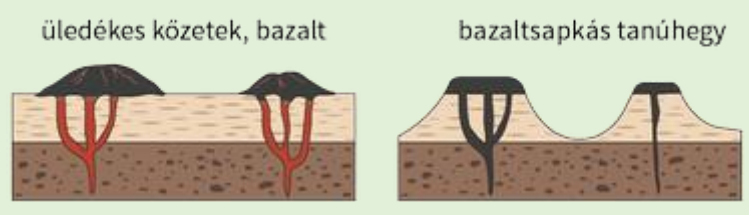
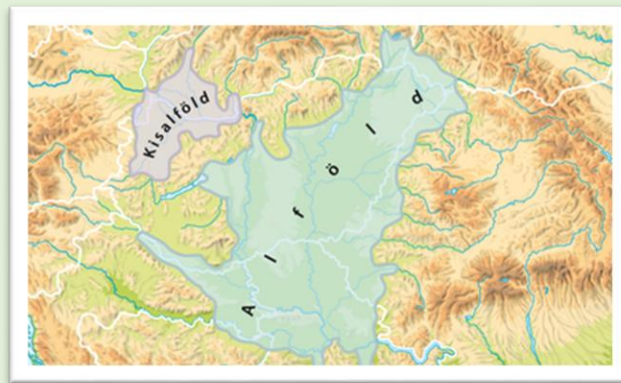

Alföldjeink legmélyebben fekvő területei a folyók áradásakor újra és újra víz alá kerültek. Az árvizek során szétterített hordalék gyakran asztallap simaságúvá egyengette az árteret. Így tökéletes síkságok jöttek létre (pl. a Hortobágy).

A jégkorszakok során az előrenyomuló jégtaaró az útjába kerülő kőzeteket koptatta, rengeteg törmelék keletkezett, amit a folyók továbbszállítottak. Az elhagyott árterekről és hordalékkúpokról a szél messzire hordta a finomszemű törmeléket, majd felhalmozta azt. Ahol a füves növényzet ezt meg tudta kötni, lősz keletkezett.

A **Kiskunság** és a **Nyírség** is hordalékkúp. Az egykor a területükön kanyargó folyók homokot teregettek szét. Később folyói elhagyták e tájat, így a szél rendezgette a homokot, buckákat épített belőle. A gyér növényzetű területeken most is mozgásban tartaná azokat, ha nem telepítettek volna rájuk akácost, gyümölcsfákat és szőlőt.

A Kisalföld déli peremén vulkánkitörés során bazalttufa és bazaltláva rakódott le. A hegyek tehát a területet egykor borító üledékes kőzetréteg magasságáról tanúskodnak, úgynevezett tanúhegyek.

Alföldjeink természetes növénytakarója az erdős puszta. Fő jellemzője, hogy a réteket kisebb-nagyobb facsoportok szakítják meg, nincs összefüggő erdő (ligetes mezőség). Az egykori lápokkal és mocsarakkal már csak néhány helyen találkozhatunk. Az ember az évszázadok során ugyanis elterelte, szabályozta a folyókat, feltörte, művelés alá vonta a talajt, így szántók, legelők vették át az uralmat. Alföldjeink nagy része a tájhasználat következtében már kultúrtáj.

Az Alpokalja és a Dunántúli-dombvidék

A Keleti-Alpok nyúlványai, az Alpokalja és a Dunántúli-dombvidék változatos tájai (középhegységei, dombságai, síkságai) átmenetet képeznek az Alpok magashegysége és a Kárpát-medence síkvidékei között. Az Alpokalja éghajlata hűvös-nedves. A Dunántúli-dombvidéké közepesen meleg és közepesen száraz, a hegységek magasabb pontjain hűvös-nedves.

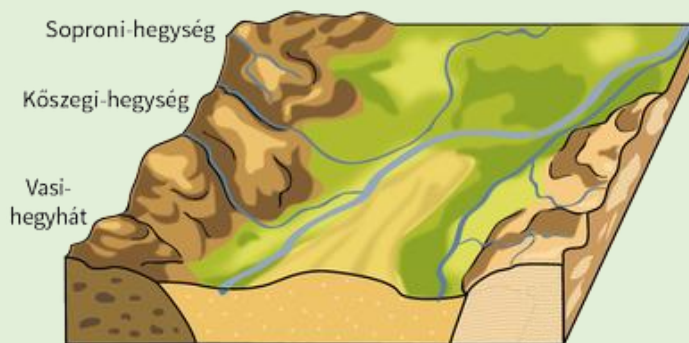

A Kőszegi-hegység

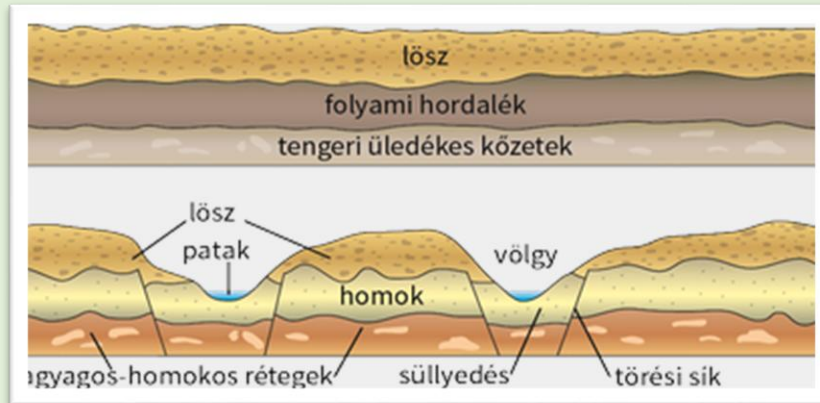
A Dunántúli-dombvidék

A **Soproni-hegység** és a **Kőszegi-hegység** a Keleti-Alpok nyúlványai. Gyűrődéssel keletkeztek, később az Alpok kiemelkedésekor újraformálódtak. Főként átalakult kőzetek építik fel. E hegységektől keletre és délre húzódik az **Alpokalja**.

Az Alpokból és annak nyúlványaiból a Kárpát-medencébe érkező folyók (pl. Rába) a lankásabb területen hordalékkúpot építenek a lerakott kavicsból. Az évmilliók során a medrüket többször változtató folyók felszabdalták a kavicsstakarót. Így keletkezett például a Kemeneshát dombsága. A **Dunántúli-dombvidék** alapját tengeri eredetű üledékes kőzetek adják. Erre a folyók homokos, kavicsos hordaléka, majd lösz rakódott. A vízfolyások a törésvonalakban találtak utat, ott mélyítették a medrüket. Így egy tagolt, hullámos dombvidék alakult ki (Külső-Somogy, Tolnai-dombság, Szekszárdi-dombság, Baranyai-dombság).

A Dunántúli-dombvidékhez tartozó **Zalai-dombság** északi része kavicsstakaróval, a többi része lösszel, agyaggal fedett. A Dunántúli-dombvidék középső része (Belső-Somogy) alacsony, alföldi táj. Területét a folyók töltötték fel. A lerakott homok a kiemelt területeken vékony lepelként borítja a felszínt, az egykori mélyedésekben pedig vastagon felhalmozódott.

A hullámos dombvidékből szigetszerűen emelkedik ki a **Mecsek** és a **Villányi-hegység**. E középhegységeket főként mészkő építi fel, de a Mecsekben gránit és vörös homokkő is előfordul. A két hegységben jellegzetes karsztformák figyelhetők meg. Közülük kiemelkedik az **Abaligeti-barlang** cseppkővilága.

A Dunántúli- és az Északi-középhegység

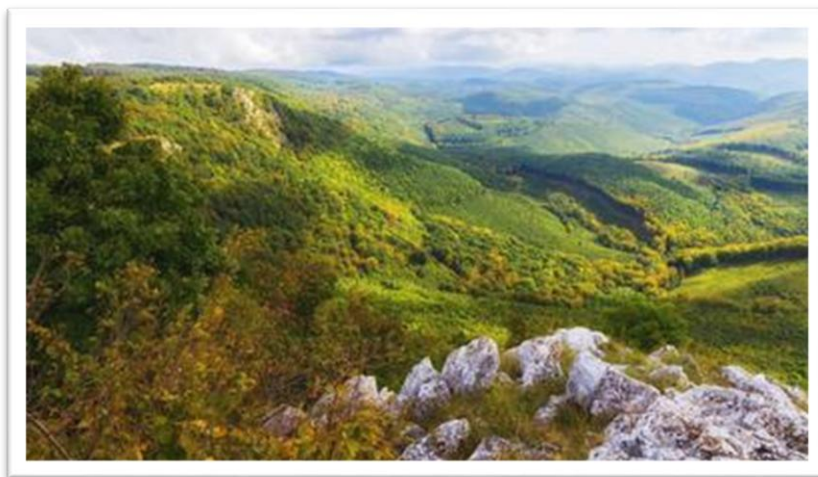
A Kisalföldet és az Alföldet elválasztó, délnyugat–északkeleti irányban húzódó középhegységek rendkívül változatosak. A Dunántúli-középhegység döntően üledékes kőzetekből épül fel. A futásirányára merőleges törésvonalak rögökre tagolják. Az Északi-középhegység nagy része a Kárpátok vulkáni koszorújához tartozik.

A Dunántúli-középhegység éghajlatválasztó, mert a közepesen meleg, közepesen száraz és a meleg száraz éghajlatú területek között fekszik. A hegység a környezeténél valamelyest hűvösebb és csapadékosabb.

Az Északi-középhegység hazánk leghűvösebb és erdőkben leggazdagabb tája. Az éghajlat és a domborzat kedvez az összefüggő erdők kialakulásának.

A Dunakanyar

A Bükk

A napsütötte déli lejtőkön jelentős borvidékek alakultak ki (pl. Tokaji és Egri borvidék). A lombhullató erdők alatt barna erdőtalaj képződött.

A karsztos területek felszíni vízfolyásokban szegények, mert a csapadék nagy része a kőzetrepedések mentén a mélybe szívárog. A felszín alatti karsztvíz fontos szerepet játszik az ivóvízellátásban. Egy törésvonal mentén törnek a felszínre a Budai-hegység Duna felőli peremén a világszerte ismert meleg vizű budai gyógyforrások.

E középhegység is feldarabolódott, tagjait folyóvölgyek választják el egymástól.

A Dunántúli-középhegység nagy részét (Keszthelyi-hegység, **Bakony**, **Vértes**, **Dunazug-hegység**) és az Északi-középhegység néhány tagját (nyugati Cserhát, **Bükk**, **Aggteleki-karszt**) tengeri üledékből lerakódott mészkő és dolomit építi fel.

Tipikus karsztvidékek ezek. Az Aggteleki-karsztban kiterjedt rejtett barlangrendszer alakult ki: a **Béke-** és a **Baradla-barlang**.

A **Bükk-fennsík** peremén látványos mészkőszirtek sorakoznak (pl. Istállóskő).

A Bakony déli előterében húzódó **Balaton-felvidék** fő építőköve a vörös homokkő.

A Dunántúli-középhegység legidősebb tagja a **Velencei-hegység**. Gránitja erősen lepusztult. A hegység déli, délkeleti előterében kialakult süllyedékben helyezkedik el a Kis-Balaton, a **Balaton** és a **Velencei-tó**. A Balaton fő táplálója a Zala, a tó vízszintjét a Sióval szabályozzák.

Az Északi-középhegységben andezites vulkanizmus hozta létre a **Visegrádi-hegységet**, a **Börzsönyt**, a **Cserhát** keleti részét, a **Mátrát** és a **Tokaji (Zempléni)-hegységet**.

A Tapolcai-medencében több jellegzetes csonkakúp alakú bazaltsapkás tanúhegy (pl. **Bada-
csony**, Szent György-hegy) magasodik. A bazaltmálladékon jó minőségű borszőlő terem. A vulkáni tevékenység emlékét őrzik a **Tihanyi-félsziget** bazalttufái és gejzirkúpjai, valamint a Balaton-felvidék szénsavas ásványvizei (pl. a kékkúti) is.

Az Északi-középhegységben a **Cserhát** északi részén találunk bazaltos területeket (pl. Salgó, Somoskő, Medves-fennsík).

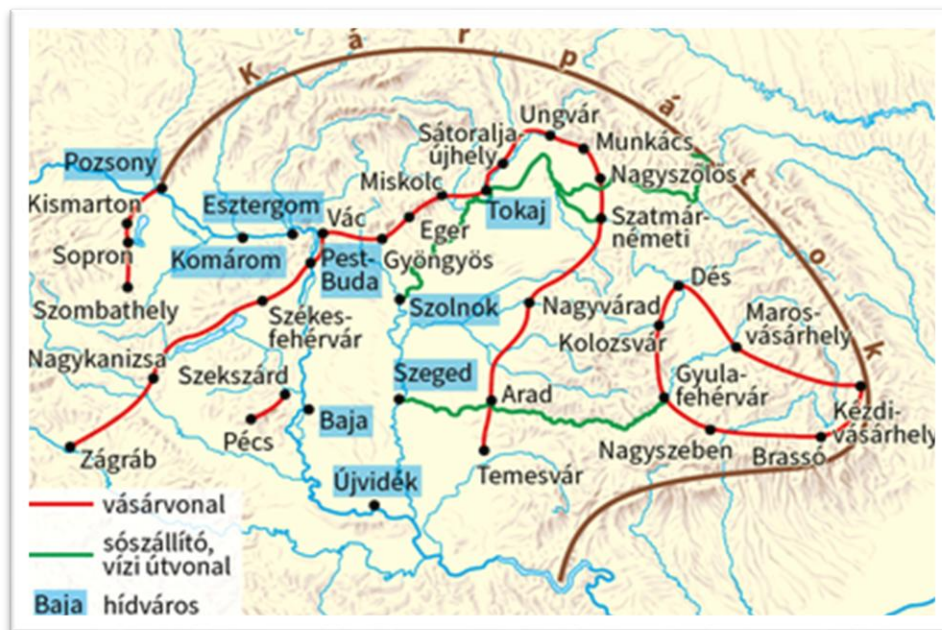
Életünk a Kárpát-medencében

A honfoglalást követően őseink életmódja megváltozott. A nomád (vándorló) állattartást a letelepült (helyhez kötött) földművelő-állattartó életmód váltotta fel. Ezzel együtt járt a falvak kialakulása.

A települések létrejöttének egyik legfontosabb feltétele a vásártartás lehetősége volt. Több Kárpát-medencei település nevében is megtalálható a vásár szó. Hol alakultak ki vásárok?

- Az eltérő jellegű természetföldrajzi területek határán, az ún. vásárvonal mentén. Az eltérő természeti adottságú szomszédos tájakon más-más típusú gazdálkodás folyt. A megtermelt árut az emberek a vásárokon tudták eladni, a hiányzót pedig beszerezni.
- A folyók gázlóinál, azaz azokon a helyeken, ahol lóháton vagy gyalogosan át lehetett kelni a vízfolyásokon. Általában itt építették meg az első hidakat, amelyek körül sokféle vásárokat tartottak.

Fővárosunk, Budapest, a Kárpát-medence központjában, a Budai-hegység és az Alföld találkozásánál kialakult vásárvonalon, a Duna partján fekszik. Fejlődését segítette, hogy az utak és a vasutak itt futnak össze. A Kárpát-medencében egykor a Duna, a Tisza és azok mellékfolyói voltak a legfontosabb közlekedési, szállítási útvonalak. Ezek a medence peremétől a belső területeikre vitték az utast és az árut. Napjaink út- és vasúthálózata is ezt a szerkezetet követi. Egykor egységes rendszerét azonban a mai országhatárok megtörik.

A Kárpát-medence legfontosabb egykori vásár- és hídvárosai

A föld művelése – a mezőgazdaság

A Kárpát-medence alföldjein tápanyagokban gazdag, jó minőségű talajok képződtek. A medencében a napsütéses órák száma magas, a csapadék mennyisége általában elegendő (vagy öntözéssel pótolható). A természeti adottságok tehát alapvetően jó lehetőségeket biztosítanak a növénytermesztés (szántóföldi növények, zöldségfélék, gyümölcsök) számára. Az alföldek szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas területein és a hegységekben az állattenyésztés a főszerep. A jó minőségű legelőkön szarvasmarhát, a gyérebb legelőkön kecskét, juhot tenyésztnek.

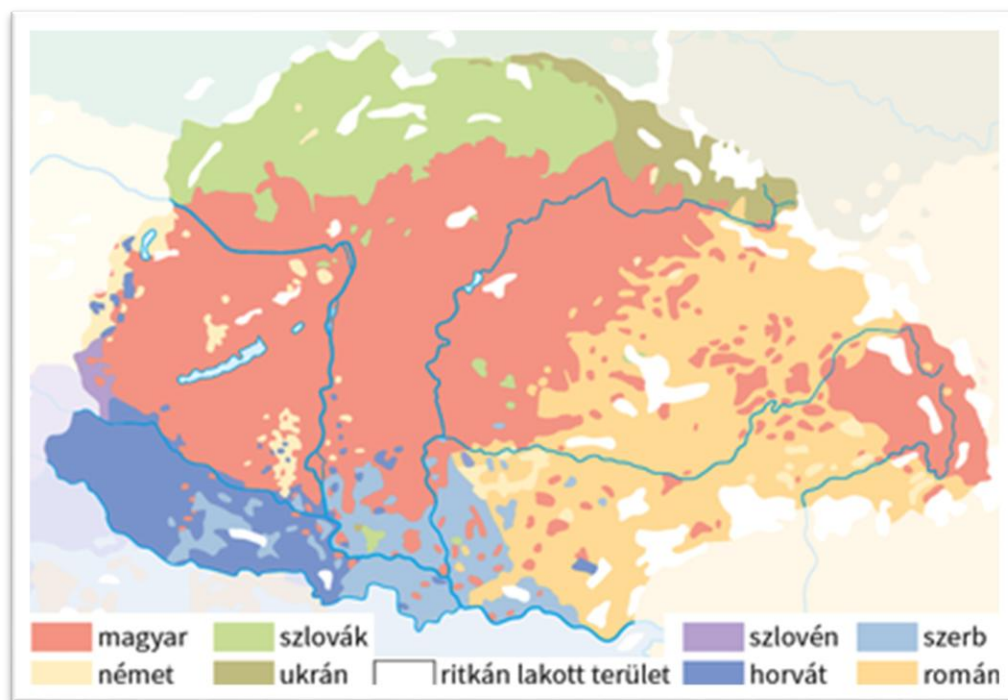
Erdőirtás itt, árvíz ott

A hegységkeret felől érkező folyók egykoron tavasszal és kora nyáron hatalmas területeket öntöztek el. Ez nemcsak a lakosságot fenyegette, hanem a földművelést is akadályozta. Az árvizek gyorsabb levonulása és a művelés alá vonható területek növelése érdekében a 19. században a kanyarulatok levágásával és a part mentén védőgátak építésével szabályozták a medence folyóit. A Kárpát-medence egységes egészként működik. Ha a peremén magasodó hegyekben gyökerestől kivágják az erdőt, az hatással van a medence távolabbi, alacsonyán fekvő területeire is.

Bányászat és környezetkárosodás

A hegységek ásványkincseinek bányászata évszázadok óta folyik. Ha a kitermelés helyszínén szennyező anyag kerül a felszíni vagy a felszín alatti vizekbe, a folyók azt tovább szállítják a medence több száz kilométer távolságban lévő területei felé.

Kik lakják a Kárpát-medencét?

Az egység mozaikjai: népek a Kárpát-medencében (2019)

A Kárpát-medence majdnem ezer évig a Magyar Királyság területe volt. Napjainkban viszont több ország és nép is osztozik rajta. A magyarság hazánkban koncentrálódik, azonban a határokon túl is vannak olyan térségek (pl. Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Délvidék, Órvidék), ahol – nemzeti kisebbségként – számos magyar él. A magyar nyelv ápolása, a hagyományok őrzése segíti őket magyarságuk megtartásában.

Néprajzi értékeink

A Kárpát-medencében élő magyar nép nyelve, kultúrájának legtöbb eleme egységes. Épp ez az, ami miatt kialakult az összetartozástudat, és egy nemzetté válhattak ennek képviselői. Az egymástól kisebb-nagyobb távolságra élő népcsoportok kultúrájában azonban kisebb mértékű, csak az adott területre, tájra vagy településre jellemző vonások is megfigyelhetők (10.5.). Ezek alapján oszthatjuk a magyarságot néprajzi csoportokra (pl. jászok), a Kárpát-medencét pedig néprajzi tájakra (pl. Jászság).

A néprajzi csoportok eltérő kulturális jellegzetességei

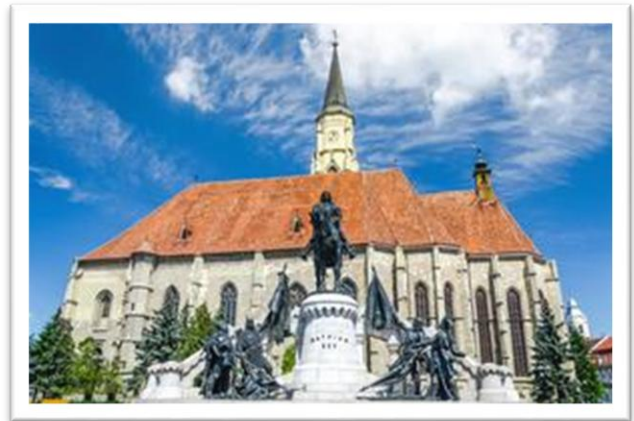
A magyarság összefüggő lakóterületétől távolabb, más nemzetiségek által körülvett falvakban (az úgynevezett nyelvszigeteken) élők kultúrája különösen változatos, mert itt a magyar és más népek kultúrája keveredett egymással. Akik a magyarság többségétől régen elszakadtak, több száz éves motívumokat is megőriztek kultúrájukban (pl. moldvai csángók).

Látnivalók határtalanul

A Kárpát-medence gazdag természeti, történelmi, kulturális értékekben, látnivalókban (pl. vulkáni hegyekben, tavakban, völgyekben, várakban, templomokban, múzeumokban, hangulatos falvakban, a népi építészet csodáiban).

Szepesi vár

Kolozsvár

Erdély egyik történelmi központja, a magyar történelem egyik kiemelkedő városa. Itt született I. Mátyás király és Bocskai István. Kolozsvár főterén található Mátyás király lovaszobra. A főtér másik látványossága a Szent Mihály-templom.

Újvidék

A Vajdaság közigazgatási központja. (Vajdaság Autonóm Tartomány)
(Az autonómia azt jelenti, hogy törvényeket hozhat, jelképeket használhat, nemzetközi megállapodásokat köthet és saját vagyonnal gazdálkodhat.)

Munkácsi vár

Tordai-hasadék

Hargita

A Keleti-Kárpátok vulkáni hegysége.

Parajdi-sóbánya

Parajd a Kárpát-medence egyik legfontosabb sóbányászati helye.

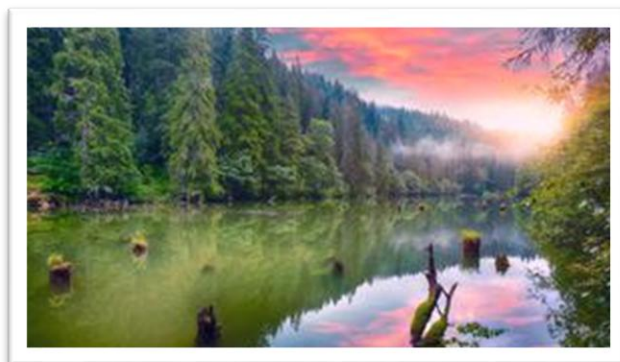
Torockó

Erdély egyik legszebb faluja. Torockó mögött magasodik a Székelykő. A faluban áll a történelmi Magyarország legrégebbi faháza, 1668-ban építették.

Vajdahunyad vára

Erdély legszebb vára, a 15. században épült, a Hunyadiak tulajdonában volt.

Gyilkos-tó

1837-ben egy kőomlás elzárta több patak útját, így felduzzadt a tó vize.

Életünk Magyarországon

Magyarország 93 030 km²-es területével Közép-Európában kerül el. Nyugatról Ausztria, északról Szlovákia, keletről Ukrajna és Románia, délről Szerbia, Horvátország és Szlovénia határolja. Felszíne változatos, és noha tengerparttal nem rendelkezik, gazdag édesvizekben.

Az ország területének nagy része 200 méternél alacsonyabb tengerszint fölötti magasságon fekszik. Noha Magyarországon számos középhegység kerül el, a 300 méteres magasságot meghaladó kiemelkedések az ország területének kevesebb, mint 2%-át foglalják el. A legmagasabb hegycsúcs a **Kékes** a **Mátra** hegyei között 1014 m-es magassággal, a legalacsonyabb, névtelen pont pedig Csongrád-Csanád vármegyében található Szeged közelében, **Tiszaszigeten** 77,6 m-es magasságon.

Az ország legfontosabb folyói a **Duna** és a **Tisza**. Előbbi magyarországi szakaszából 418 km, az utóbbiéból 444 kilométer hajózható. Kevésbé jelentős folyói a Horvátországgal közös határ vonalát kijelölő **Dráva**, a **Rába**, a **Szamos**, a **Sió**, valamint a szlovák határ mentén folyó **Ipoly**. Az ország közepén elterülő **Balaton** Magyarország és Közép-Európa legnagyobb tava 592 km²-es területével, továbbá fontos idegenforgalmi célpont. A Balatont méretben az Ausztriával megosztott **Fertő-tó** követi, mely területéből 82 km² esik az országra. További fontos tavai a **Velenicei-tó** és a mesterséges **Tisza-tó**.

Magyarországot hagyományosan hat nagytájra (tájegységre) szokás bontani. Ezek nyugat-keleti irányban az **Alpokalja**, a **Kisalföld**, a **Dunántúli-dombság**, a **Dunántúli-középhegység**, az **Alföld** és az **Északi-középhegység**.

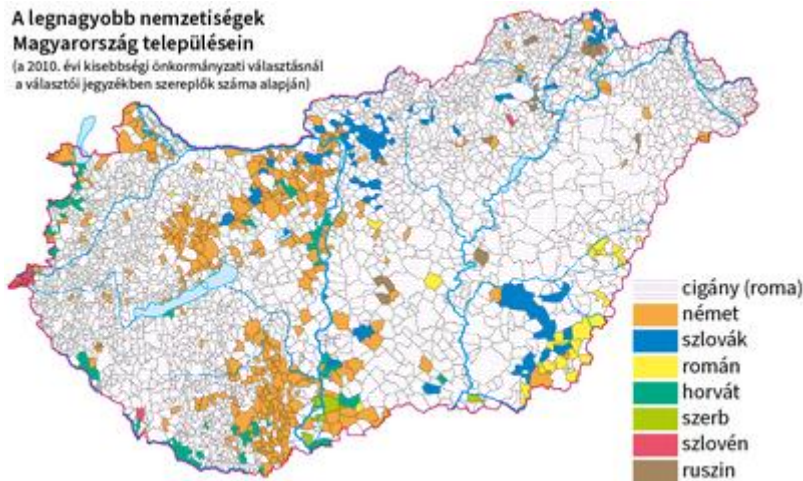
Az ország legfontosabb természeti kincse a termőföld, annak ellenére, hogy a talajminőség változatos. Területe 70%-a alkalmas mezőgazdasági hasznosításra, és ennek 72%-a szántóföld.

Hazánk népessége

Hazánkban a népesség nagyjából egyenletesen oszlik el az ország területén, de mintegy egyötöd része Budapesten, illetve annak vonzáskörzetében él.

Nemzetiségek Magyarországon

Magyarországon a népesség döntő többsége magyar. A lakosságnak kevesebb mint 10%-a a tizenhárom nemzetiség valamelyikéhez tartozik, akik hosszú ideje, akár évszázadok óta részei a magyarországi társadalomnak. A nemzetiségek tagjait nyelvük, kultúrájuk, közös történelmi múltjuk kapcsolja össze. Elsősorban a szomszédos országok népei alkotják e közösségeket, jellegzetesen azokon a vidékeken, ahová a történelem során betelepültek vagy betelepítették őket (pl. a németek Baranya vármegyében).

A nemzetiségek megoszlása Magyarországon

A legnépesebb nemzetiséget Magyarországon a cigányok (romák) alkotják, mintegy 600 ezres lélekszámmal.

E nemzetiségen belül több csoport különíthető el, amelyek nyelvhasználati jellemzőikben, kultúrájukban, szokásaikban eltérnek egymástól. Főleg Budapesten és az ország északkeleti részén (Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves vármegyében) és Dél-Dunántúlon élnek. A falvakban gyakran a többi népességtől elkülönült településrészekben laknak. A roma népesség iskolázottsága és foglalkoztatási aránya alacsonyabb az országos átlagnál. Munkába állásukat gyakran előítéletek nehezítik, ezért többnyire rossz a jövedelmi helyzetük, a lakáskörülményeik és az egészségi állapotuk. A roma fiatalok társadalmi helyzetének javítását számos képzési, oktatási és felzárkóztatási program célozza.

A második legnépesebb német nemzetiséget (kb. 180 ezer fő) a román, a szlovák, a horvát (20-40 ezer fő) követi. A szerb, az ukrán, a lengyel nemzetiséghez tartozók száma 10-10 ezer fő. Néhány ezer görög, bolgár, szlovén, ruszin és örmény nemzetiségű lakosa van hazánknak.

Az 1990-es évektől újabb népcsoportok képviselői telepedtek le hazánkban, akár távoli kultúrákból is. Legtöbbször a kínaiak, az arabok, az oroszok és a vietnámiak vannak, akik elsősorban a fővárost választották új lakóhelyül. E népcsoportok nem tartoznak hazánk nemzetiségei közé.

Szerb nemzetiség tánca

Településtípusok Magyarországon

A tanyák, a falvak és a városok településhálózatot alkotnak, sokoldalú kapcsolatban, szoros kölcsönhatásban állnak egymással. Van, ahol gyárak működnek, máshol mezőgazdasággal foglalkoznak, vannak fürdőknek, egyetemeknek otthont adó helységek. Közöttük közutak és vasutak hálózatán emberek és áruk mozognak.

Magyarország településeinek egyharmad része 500 főnél kisebb aprófalu, ahol az ország népességének mindössze 3%-a lakik. A lakosság 70%-a városokban él. A dombsági és középhegy-ségi tájakon kis területű és népességű települések vannak, míg az alföldeken nagyobbak.

Tanya (fent); falu (középen); város (Sopron belvárosa) (lent)

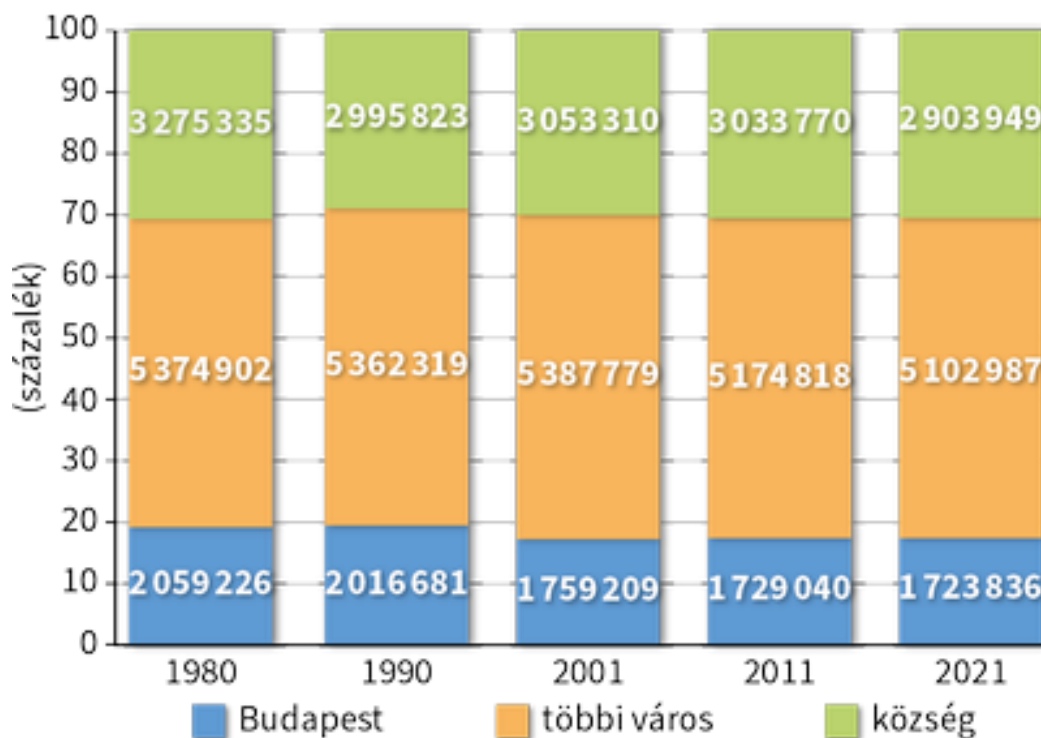
A falvak szolgáltatásai (pl. iskola, orvos, üzletek) általában csak a helyi lakosság igényeit elégítik ki. A városoknak központi szerepköre van, mert munkahelyeket és szolgáltatásokat (pl. középiskola, kórház, áruházak) biztosítanak a vonzáskörzetük népessége számára is. Legtöbbször a település lélekszámaival együtt gyarapodnak a feladatkörök is.

A falvak és a városok jelentős változáson mentek keresztül az évszázadok során, különösen a 20. század közepétől kezdve.

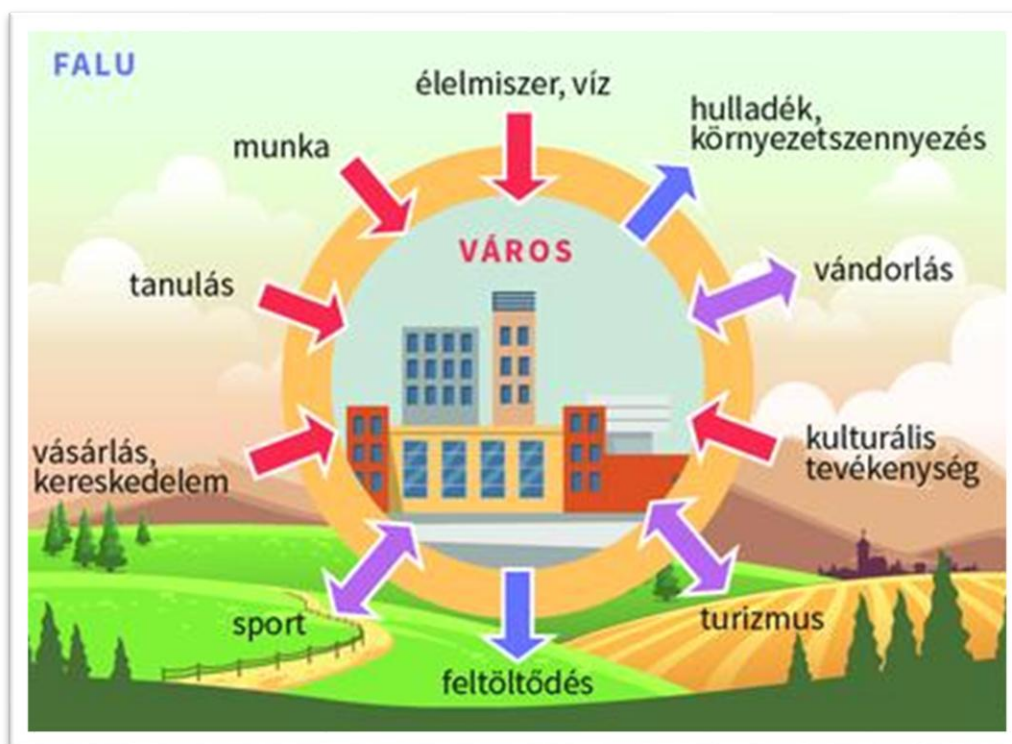
A falvakon és a városokon kívül tanyákon is élnek emberek. A tanyák néhány házból álló szóróványtelepülések, önállóan vagy kisebb csoportokban helyezkednek el. Az elsősorban az Alföldre jellemző tanyák lakói főként mezőgazdaságból élnek, de ma már sokan foglalkoznak mással (pl. vendéglátással) is. Egyre több tanyát használnak nyaralónak. Hazánkban mintegy 170 ezer ember lakik ezeken a szóróványtelepüléseken.

Az egyes településtípusokon különböző a mindennapi élet, ami a település típusától és földrajzi elhelyezkedésétől is függ.

Magyarország területe különböző közigazgatási egységekre tagolódik: vármegyékre, a vármegyék járásokra, a járások településekre. Az Európai Unió regionális politikájának egységei a régiók.

A különböző településtípusokban élők száma és aránya

A falu és a város kapcsolata

Fővárosunk, Budapest

Budapest alapításától az I. világháborúig gyorsan fejlődött, világvárossá vált. Ekkor alakult ki mai szerkezete (sugárutak, körutak, terek), és ekkor épült számos, a mai városképet meghatározó épület is. A fővárost 1994 óta 23 kerület alkotja.

Nagyvárosi övezetesség

Bármely irányból érkezünk Budapestre, először a várost körülvevő elővárosokon kell áthaladnunk. Itt családi házas területek és lakóparkok váltják egymást, amelyek lakói többnyire a fővárosban dolgoznak, az ottani szolgáltatásokat veszik igénybe (vásárlás, szórakozás, oktatás, egészségügy). Ezért e településekről reggelente óriási autóforgalom indul a belvárosba, délután pedig az ellenkező irányba: az elővárosok lakossága naponta ingázik.

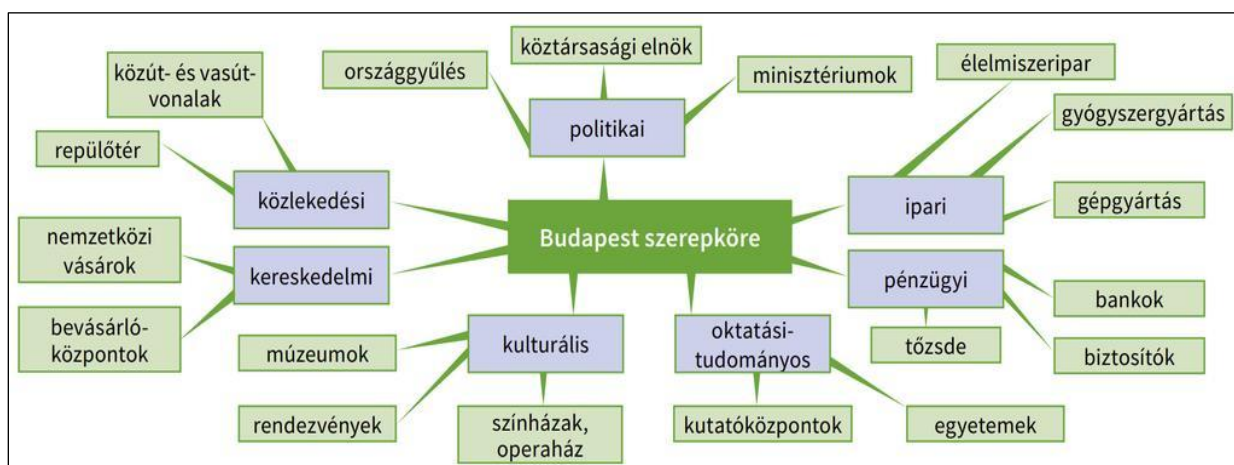
A főváros egykori nagy helyigényű gyárainak, raktárainak, vasúti létesítményeinek nagy része a 20. század végére elavult vagy elvesztette a szerepét. Megkezdődött a felújításuk, új funkciójukkal bekapcsolódnak a modern nagyváros életébe. Felújításra szorulnak a belváros évszázados bérházai is. A felújított városrészek vonzóak, ezért a népességszámuk nő.

A pesti oldal belvárosa, a városmag az Országház környezetében alakult ki. Közigazgatási, pénzügyi és kereskedelmi szerepe mellett sok turistát is vonz. A budai városrészek központja a Várnegyed. Közigazgatási, kulturális és idegenforgalmi szerepe kiemelkedő.

Budapest látképe a Duna felett

Magyarország településhálózatának egyik problémája a túlzott főváros-központúság. Budapest népességszámban vagy gazdaságban betöltött túlsúlya nagy. A főváros a hazánkban évente elő-állított termékek és szolgáltatások értékének kb. 40%-át állítja elő. A befektetések nagy része is ide irányul. A főváros pénzügyi, kulturális és idegenforgalmi szerepe Kelet-Közép-Európában meghatározó.

Budapest országos szerepköre

Feladatsor

1. Állítsd sorrendbe a Kárpát-medence történetéhez kapcsolódó eseményeket! A sort a legrégebbi eseménnyel kezd!

- 1:
2:
3:
4:
5:
6:

A. kiemelkedik a Kárpátok

B. véget ér az utolsó jégkorszak

C. feltöltődik a medencét borító tenger

D. a Kárpátok csúcsai eljegesednek

E. vulkáni tevékenység kezdődik

F. a felszínformálásba bekapcsolódik az ember

2. Tedd a jellemzőket a megfelelő halmazba!

Város	Falu
Tanya	Mindhárom

nagy népsűrűség jellemzi

szórványtelepülés

lakó- és/vagy munkahely

az Alföld jellegzetes településtípusa

a népesség többsége itt él

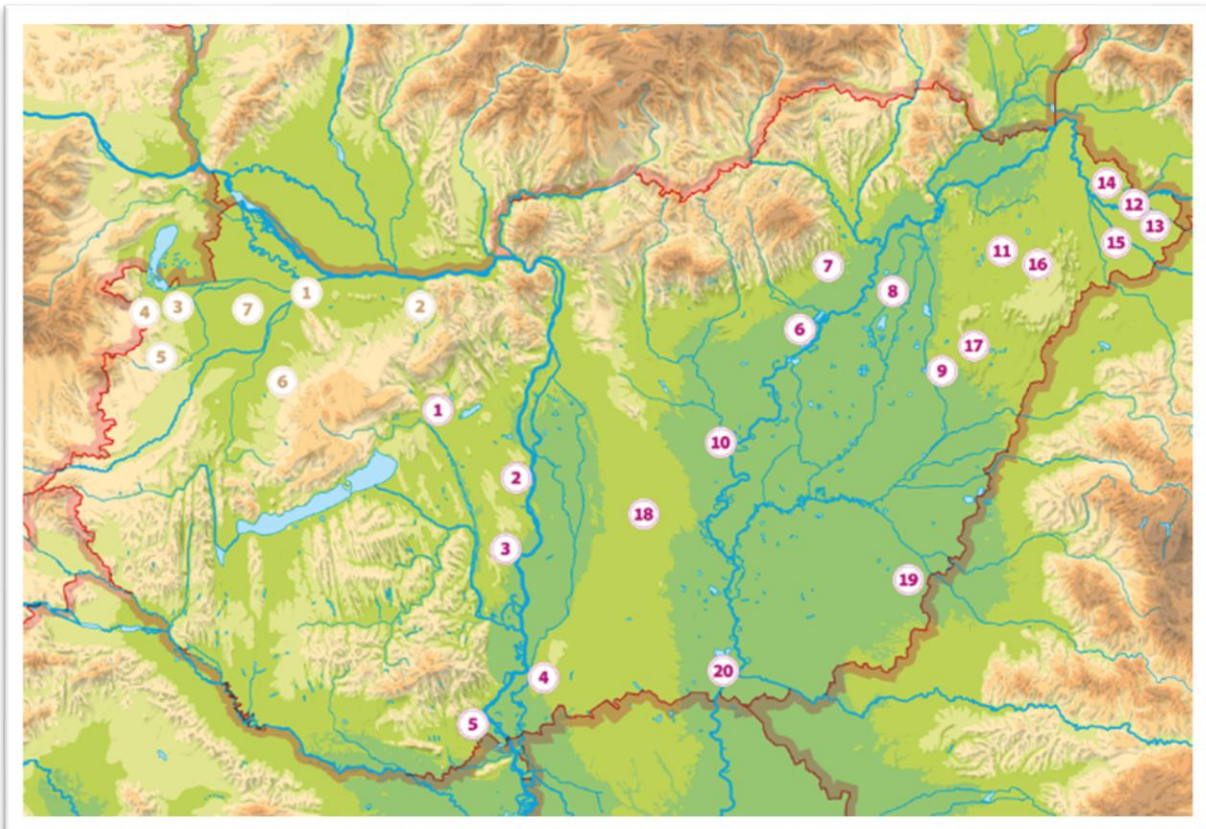
lehet apró- és óriásis

központi szerepköre van

a településhálózat része

szolgáltatásai a helyi lakosság igényeit elégítik ki

3. Keresd meg a térképen a lenti, számmal jelölt magyarországi nevezetességeket!

1. A folyók városa: Győr

Az Audi és a Rába gyár városában találkozik a Mosoni-Duna, a Rába és a Rábca.

2. Az Öreg-tó partján: Tata

Az Öreg-tó partján álló vízi vár Zsigmond király vadászkastélya volt.

3. Ahol Joseph Haydn volt a házi zeneszerző: Fertőd

A Fertő közelében épült Versailles-i mintára hazánk egyik legszebb barokk kastélya.

4. Széchenyiek mauzóleuma: Nagycenk

Itt nyugszik többek között Széchenyi Ferenc, a Nemzeti Múzeum alapítója és fia, Széchenyi István („a legnagyobb magyar”).

5. A gyógyító víz városa: Bük, Bükfürdő

Hazánk egyik leglátogatottabb gyógyfürdője.

6. Petőfi, Jókai és Deák iskolavárosa: Pápa

A legendák szerint Szent István itt találkozott a pápától koronát hozó Asztrikkal. Innen a város neve.

7. A láthatatlan energia: a kislalföldi szélérőművek

A Kislalföld hazánk legszelesebb tája. Itt érdemes szélérőműparkot létesíteni.

1. Királyaink székhelye: Székesfehérvár

Egykori királyi székhelyünk, ma az ország egyik fontos gazdasági központja.

2. Az acélváros: Dunaújváros

Hazánk egyik nehézipari központja (vasmű, gumigyár, papírgyár).

3. Az atomváros: Paks

Az **atomerőmű** biztosítja hazánk villamosenergia-szükségletének közel a felét.

4. A halászlé hazája: Baja

A **bajai halfőző fesztivál** minden évben rengeteg látogatót vonz a Sugovica (a Duna mellékága) partjára.

5. Ahol minden évben elúzik a telet: Mohács

A télülő **busójárás** az UNESCO szellemi örökség reprezentatív listáján szerepel. A végzetes 1526-os mohácsi csata harcmezeje ma nemzeti emlékhely.

6. Vízi paradicsom a víztározónál: a Tisza-tó

A háborítatlan „vadvízország” megmutatja, milyen volt az Alföld természetes állapotában. Idilli csend, a nádasban megbúvó 200 madárfaj az egyik, gyermekzsivajtól hangos strandok a másik oldalán. Mesterséges tó, a Kiskörei vízerőmű víztározója. Különleges élményt nyújt a Tisza-tavi Ökocentrum, ahol a víz „alatt” sétálva ismerkedhetsz meg a Tisza élővilágával.

7. A Mátyást kedvelők földje: a Matyóföld

A néprajzi táj központja Mezőkövesd. A két évszázados múltra visszatekintő, rendkívül gazdag szín- és formavilágú matyó hímzés 2012-ben felkerült az UNESCO szellemi kulturális örökség listájára.

8. Nem csak délibáb: a Hortobágy

Közép-Európa legnagyobb területű füves pusztája, az emberi beavatkozás eredményeként létrejött kultúrtáj. Az asztallap simaságú tökéletes síkság a szürkemarha, a pej színű nóniuszló, a hortobágyi racka és a mangalica, valamint a házi bivaly otthona. A Hortobágy egyik jelképe a **Kilenclyukú híd**. Ősszel a melegebb területek felé tartó **darvak** tízezrei lepik el a Hortobágyot. Vonulásuk felejthetetlen élményt nyújt a természet szerelmeseinek.

9. A fürdőzők paradicsoma: Hajdúszoboszló

Európa legnagyobb fürdőkomplexuma: kalandmedencék, „tengerpart” és gyógymedencék várják a vendégeket. Gyógyító vizére szénhidrogének után kutatva bukkantak rá.

10. Átkelőhely a Tiszán: Szolnok

Hazánk egyik fontos közlekedési csomópontja a Zagyva és a Tisza torkolatánál. Sziget, élményfürdő, színház, park vár.

11. A Nyíregyházi Állatpark

Hazánk egyik leglátványosabb állatparkja.

12. Halhatatlan emlékek: Szatmárcseke

A falu temetőjében nyugszik Himnuszunk költője, **Kölcsey Ferenc**. Fehérmárvány síremlékét különleges, csónak alakúra faragott fejfák között érzük el.

13. A vízzel hajtott malom: Túristvándi

A ma is működőképes **vízimalmot** Mária Terézia korában építették. A gabona őrlését végző malomkereket az áramló víz által hajtott kerék mozgatta.

14. Csaroda csodája: a református templom

A 13. században épült a gyönyörű fakazettás mennyezetű **református templom**.

15. Szatmár kincse: a szilva

A Tisza és a Szamos folyók közötti szatmári térségben finomabbnál finomabb **szilvából készült** ételeket, italokat kóstolhatunk. Innen származik az egyik legősibb magyar szilvafajta: a nemtudom.

16. A könnyező Szűzanya temploma: Máriapócs

1696-ban görögkeleti templomában egy istentiszteleten arra lettek figyelmesek a hívek, hogy a Máriát ábrázoló ikon könnyezik.

17. Debrecen – „a kálvinista Róma”

Jelképe a Kossuth téren álló **Református Nagytemplom**. 1849 tavaszán itt mondták ki Magyarország függetlenné válását. A város másik büszkesége a **Református Kollégium**, ahol többek között Kölcsey Ferenc, Arany János és Csokonai Vitéz Mihály „koptatta az iskola-padot”. A vármegyeszékhely egyik legismertebb rendezvénye a **Virágkarnevál**.

18. Cifra palota... Kecskemét

A beszélő köntös és a cifra palota városa. Híres szülőttei: Kodály Zoltán zenetudós, néprajzkutató és Katona József, a Bánk bán írója.

19. Vár és fürdő a román határ mentén: Gyula

Erkel Ferenc szülővárosa, kedves utcáival, téglavarával, a Százéves Cukrászdájával, finom húsételeivel és a messze földön híres gyógyfürdőjével hívja a látogatókat.

20. A Tisza szegleténél: Szeged

A várost romba döntő 1879-es árvizet követően a lakók megfogadták: ha újjáépül a város, egy templomot építenek... A Fogadalmi templom a város jelképe. (A Tisza felső szakaszát ekkorra már szabályozták, így a jegesár gyorsan leért a déli területekre. A még szabályozatlan, kanyargós részeken viszont feltorlódott a víz: szinte állandó volt az árvízveszély.) Szeged ismert terméke a Pick szalámi és a fűszerpaprika. A város közelében található a Fehértó.

4. Rajzold be nyilakkal a honfoglaló magyarok vándorlási útvonalát! Mely folyóknál telepedtek le vándorlásaik során a magyarok?

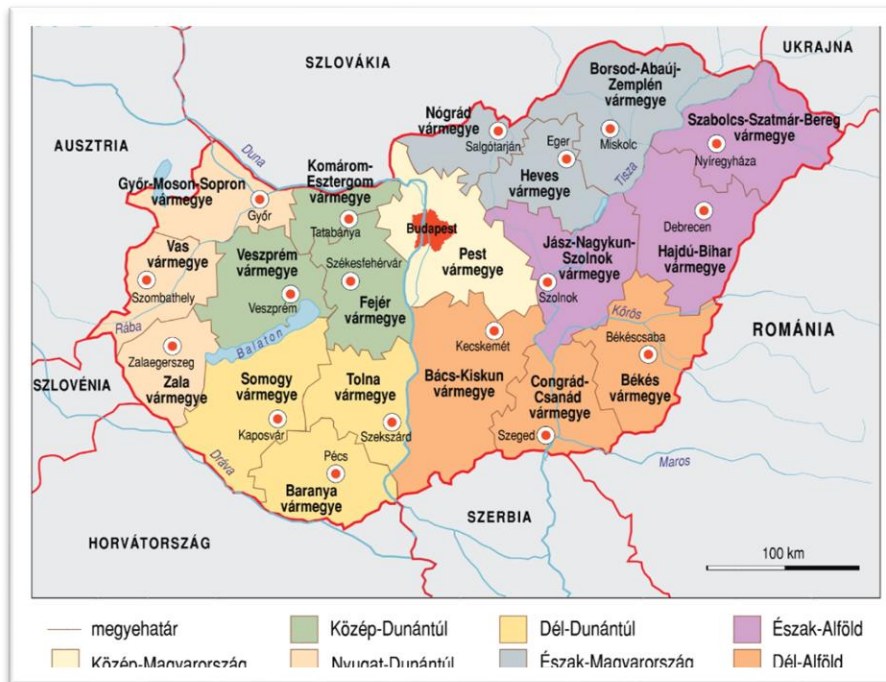
Közép- és Kelet-Európa a 9. században (forrás: www.nkp.hu)

5. Hány vármegyét hozott létre uralkodása alatt István király? Sorold fel, hogy melyek ezek és mik voltak a központjaik?

Az István király által kialakított vármegyék (forrás: www.nkp.hu)

6. Milyen változásokat látsz napjainkra István korához képest? Hány vármegyénk van ma? Melyek ezek vármegyeszékhelyei?

Magyarország közigazgatási térképe, a vármegyékkel és a vármegyeszékhelyekkel
(forrás: www.mti.hu)

7. Sorold fel a térkép alapján, hogy mely területek határolták a Magyar Királyságot István király korában!

Európa térképe István korában, 1000 körül (forrás: www.mti.hu)

8. Mi változott napjainkra? Ma mely országokkal szomszédos Magyarország?

*Európa országai napjainkban
(forrás: www.terkepek.net)*

- 9. Napjainkban, 2004 óta Magyarország az Európai Unió tagja. Az Európai Unió egy gazdasági és politikai egyesülés, amely 27 európai országot foglal magában, és célja a tagállamok közötti együttműködés erősítése.**

Sorold fel a térkép alapján, hogy Magyarország mai szomszédai közül mely országok tagjai az Európai Uniónak?

*A zászlóval jelölt országok az Európai Unió tagállamai 2025-ben
(forrás: www.sutori.com)*

Felhasznált forrás:

Nemzeti Köznevelési Portál Földrajz 7-8. A digitális tananyaga.

Lakóhelyünk a Kárpát-medencében és Életünk Magyarországon c. fejezetek.

https://www.nkp.hu/tankonyv/foldrajz_7_8_nat2020/lecke_02_005 és

https://www.nkp.hu/tankonyv/foldrajz_7_8_nat2020/lecke_03_001

A jelen anyagban felhasznált, külön nem hivatkozott képek forrása a Nemzeti Köznevelési Portál vonatkozó tananyagai.